

درآمدی بر سیاست و حکومت در عرفان اسلامی

قادر فاضلی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

بوستان کتاب
۱۳۹۲

موضوع: اندیشه سیاسی: ۱۱۹ (سیاسی - اجتماعی: ۲۷۲)

گروه مخاطب: - تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۱۰۵

مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۵۷۷۱

کتاب های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / ۴۵۰
کتاب های پژوهشگاه علوم و اندیشه سیاسی / ۵۸

فاضلی، قادر، ۱۳۴۱ -

درآمدی بر سیاست و حکومت در عرفان اسلامی / قادر فاضلی؛ تهیه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه علوم و اندیشه سیاسی - قم؛ مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم) - ۱۳۹۲.
[۳۴۸] ص - - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۲۰۵. کتاب های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی: ۴۵۰. کتاب های پژوهشگاه علوم و اندیشه سیاسی: ۵۸) (سیاسی - اجتماعی: ۲۷۲. اندیشه سیاسی: ۶۱۹)

ISBN 978-964-09-1463-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

ص.ع. به انگلیسی: Ghader Fazeli. An introduction to politics and government in Islamic mysticism

کتاب نامه: ص. [۳۲۷] - ۳۲۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. عرفان و سیاست. ۲. اسلام و دولت. ۳. عرفان در ادبیات. ۴. سیاست در ادبیات. ۵. اسلام و سیاست.
الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه علوم و اندیشه سیاسی. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: سیاست و حکومت در عرفان اسلامی.

۲۹۷ / ۸۳

BP ۲۸۶ / ف ۲ د ۴

شماره کتاب شناسی ملی: ۳۷۵۸۲۹

۱۳۹۲

درآمدی بر سیاست و حکومت در عرفان اسلامی

• نویسنده: قادر قاضلی
• تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی
• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
• نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۲ • شمارگان: ۱۰۰۰ • بهای: ۱۳۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

• دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیة)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۳۷۶۲۱۵۵-۷، فاکس: ۳۷۶۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۶۳۴۲۶
• فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب یا همکاری ۷۰ ناشر)
• فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۹۵۹۹۲۱
• فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
• فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
• فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
• فروشگاه کودک و نوجوان: قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۸۳۷۱۰۲
• پخش پکتاب (پخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ انقلاب، بین ابوریحان و فلسطین، بن‌بست سرخس، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۹۷۳۲۰۳

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS) یا ارسال همکارانه همواره جدید به ۰۲۹۵۰۰۰۰۰۰۰ یا ارسال در سواست به

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketa.b.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: <http://www.bustaneketa.b.com>

با قدردانی از همکاری آنکه در تولید این اثر نقش داشته اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب، جواد امنگر • سرپرستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: مهدی خلیلیان • چکیده عربی: خلیل المصاصی • چکیده انگلیسی: یحیی داوری • فیبا: مصطفی محفوظی • مسئول واحد حروفنگاری: احمد مؤتمنی • اصلاحات حروفنگاری: الهام قره‌گزلو و خدیجه برزگر • صفحه‌آرایی: احمد مؤتمنی • کارشناس و کنترل نمونه خوانی: محمدجواد مصطفوی • نمونه خوانی: محمد وکیل • بازخوانی نهایی متن: حامد طاهری‌نیا • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • کارشناس طراحی و گرافیک: مسعود نجابتی • طراحی: محمد ارزندی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

چون هدف از خلقت انسان عبادت است و هدف از عبادت
خداگونه شدن است و نیز هدف عرفان، معرفت مقام انسان
و رسیدن به آن است. لذا بهترین سیاست آن است که با
مدیریت دقیق و صحیح عرفانی، آدمی را به مقام خود
برساند و از غیر خدا برهانند.
من غلام آن که تفروشد وجود

جز به آن سلطان با افضال و جود

چون بگرید، آسمان گریان شود

چون بنالد چرخ «یا رب» خوان شود

من غلام آن مِس هَمّت پَرست

کاو به غیرِ کیمیا، نازد شکست

فهرست مطالب

۱۵	سخن پژوهشگرده
۱۷	پیش گفتار

فصل اول: کلیات

۱۹	تعریف عرفان
۲۰	تعریف سیاست
۲۱	رابطه عرفان و سیاست
۲۲	ارکان سیاست عرفانی
۲۲	رکن اول: خودشناسی
۲۴	مراحل خودی
۲۴	مرحله اول: اطاعت و بندگی
۲۷	مرحله دوم: ضبط نفس
۳۱	مرحله سوم: نیابت الهی
۳۵	رکن دوم: آرزو و امید

۳۶	 رکن سوم: آزادی (حریت)
۳۸	 رکن چهارم و پنجم: استغنا و استقلال
۴۰	 عارف سیاست مدار
۴۳	 جایگاه و نقش عارف سیاست مدار

فصل دوم: گونه‌شناسی عرفان سیاسی

۴۷	 سبک‌های عرفان سیاسی
۴۷	 ۱. سبک درون‌گرایی
۵۰	 ۲. سبک برون‌گرایی
۵۴	 ۳. سبک دنیاگرایی
۵۶	 ۴. سبک دنیاگریزی
۵۹	 ۵. سبک عرفان جامع یا عرفان معتدل

فصل سوم: مفاهیم عرفان سیاسی

۶۳	 ۱. امام، ۲. امامت، ۳. رهبری
۷۱	 ۴. امت، ۵. مأموم، ۶. پیروی
۷۲	 ۷. اطاعت، ۸. تسلیم
۷۵	 ۹. قطب
۷۹	 ۱۰. جهاد، ۱۱. هجرت
۸۰	 الف) همراهی هجرت و جهاد
۸۰	 ب) اسلامیت جهاد
۸۰	 ج) انواع جهاد
۸۴	 ۱۲. جمعیت، ۱۳. وحدت، ۱۴. اتحاد، ۱۵. ملت

۹۰	۱۶. آزادی، ۱۷. حکومت، ۱۸. ولایت، ۱۹. امارت
۹۱	ضرورت حکومت
۹۱	دسته اول: حکومت‌های دنیایی محض
۹۲	دسته دوم: حکومت‌های دینی
۹۳	حکمت حکومت
۹۵	حکمرانی و عدالت‌گستری
۹۶	حکمرانی و خردورزی
۹۸	حکومت‌های توحیدی
۹۹	صیانت حکومت توحیدی
۱۰۴	۲۰ و ۲۱. دین و دنیا
۱۱۰	۲۲. قدرت
۱۱۷	۲۳. رهبری واحد
۱۲۰	۲۴. شناخت (آسیب‌شناسی)

فصل چهارم:

نمونه‌هایی از آموزه‌های سیاسی در عرفان و ادب اسلامی

۱۲۵	اشاره
۱۲۵	الف) محیی‌الدین بن عربی
۱۲۵	بخش اول: کتاب التّدبیرات الالهیه
۱۲۷	تدبیر و نقش آن در زندگی
۱۲۹	مدیر و مدبر در مملکت فرد و اجتماع
۱۲۹	صفات وزیر
۱۳۰	کاتب و نقش او

۱۳۱	عدالت عاملین و اصحاب پادشاه
۱۳۲	سفیران حاکم
۱۳۳	آیین جنگ
۱۳۴	بخش دوم: فصوص الحکم والفتوحات المکیة
۱۳۴	اشاره
۱۳۴	فصوص الحکم
۱۳۶	وراثت و خلافت الهی
۱۳۷	خلیفه واحد
۱۴۱	استخلاف در خلافت
۱۴۱	ولایت مطلقه و دوام آن
۱۴۷	الفتوحات المکیة
۱۴۷	ولایت اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه محیی الدین عربی
۱۵۲	جایگاه امامت و ولایت واقعی
۱۵۵	ب) عطار نیشابوری
۱۵۵	مقدمه
۱۵۶	حکومت و رهبری
۱۵۹	شرایط رهبری
۱۶۴	صفات رهبر
۱۶۴	۱. معرفت و عرفان
۱۶۶	۲. رابطه متقابل رهبر و رهروان
۱۶۸	۳. اطاعت و بندگی
۱۶۸	۴. دوری از تکبر عبادی
۱۶۹	۵. نظر رحمانی

۱۷۰	صفات رهروی
۱۷۳	عذر بلبل
۱۷۳	جواب هُدهُد
۱۷۴	عذر طوطی
۱۷۴	جواب هُدهُد
۱۷۴	عذر طاووس
۱۷۵	جواب هُدهُد
۱۷۷	اطاعت از رهبری
۱۸۰	هدایت رهبر و هدایت‌گری رهروی
۱۸۱	ج) سیاست و حکومت در مثنوی مولوی
۱۸۱	اشاره
۱۸۳	فلسفه حکومت
۱۹۱	نور پادشاهی
۱۹۴	اتحاد حکومت الهی
۲۰۰	تجمع و تفرد در حکومت
۲۰۶	رهبری و رعیت
۲۰۷	ریاست و رهبانیت
۲۰۹	ریاست و الوهیت
۲۱۲	آزادی
۲۱۷	پادشاهی و آزادی
۲۱۹	وزارت و وزیر
۲۲۴	نقش وزیر
۲۳۱	اوصاف حاکم

۲۳۱	الف) رحمت عامه
۲۳۵	ب) همسان بودن با رعیت
۲۳۶	ج) پاک طینتی
۲۳۸	د) توان و تعهد
۲۴۲	هـ) مردم‌داری (اصل حکومتی)
۲۴۵	و) ملت یک تنه
۲۴۸	ز) عدالت‌ورزی
۲۶۲	د) سیاست از دیدگاه عارف زمان حضرت امام خمینی علیه السلام
۲۶۲	اشاره
۲۶۶	سیاست از دیدگاه امام خمینی علیه السلام
۲۶۷	اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و اسلام امریکایی
۲۶۸	اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله
۲۷۰	اسلام امریکایی
۲۷۱	مختصات اسلام ناب و اسلام امریکایی
۲۷۱	مختصات اسلام ناب
۲۷۱	مختصات طرف‌داران اسلام ناب
۲۷۲	مختصات اسلام امریکایی
۲۷۳	اسلام پابرهنگان
۲۸۰	حیله استکبار (جدایی دین از سیاست)
۲۸۳	سیاست از دیدگاه اسلام
۲۸۶	رابطه دین با سیاست
۲۸۷	۱. موسی و فرعون
۲۸۸	۲. جادوگران و فرعون

۲۹۰	۳. ارتداد و تغییر جامعه
۲۹۰	۴. ولایت و ایمان و عبادت
۲۹۲	۵. کفر و طغیوت
۲۹۳	نتیجه گیری مختصر
۲۹۳	حکومت جوانی
۲۹۵	خلافت و ولایت
۲۹۹	آفت حکومت
۳۰۲	اولیت و آخریت
۳۰۲	خلافت محمدیه
۳۰۷	انسان کامل و امام مهدی (عج)
۳۰۸	انسان کامل هدف و غایت آفرینش
۳۱۱	حاکمیت دین و تحقق عدالت
۳۱۶	آیین خدانما
۳۲۲	اولیت و آخریت مهدی (عج)
۳۲۵	سخن پایانی
۳۲۷	کتابنامه
۳۲۹	نمایه
۳۳۱	آیات
۳۳۵	روایات
۳۳۸	اعلام

سخن پژوهشگر

پیروزی انقلاب اسلامی و تحکیم نظام جمهوری اسلامی، نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بود. این ایده در سطح ملی ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان، و در سطح فراملی تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ترسیم هویت دینی - ملی و تلاش برای بازسازی تمدن اسلامی، پرسش‌ها و معضلات جدیدی را در دو سطح مذکور پدید آورد که تاکنون منابع دینی و دین‌داران در عرصه علوم و مراکز علمی با آن به شکل جدی مواجه نشده بودند. پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها و معضلات، بی‌تردید نیازمند بازنگری در مبانی و بینش حاکم بر علوم رایج انسانی و اجتماعی در کنار بازگشتی روشمند و نقادانه به سنت فکری است. این بازنگری ضمن فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از توانمندی‌های سنت و دانش سنتی، امکان استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علوم جدید در دوران معاصر را به ارمغان می‌آورد. بنابراین، وظایف مراکز علمی و پژوهشی در جمهوری اسلامی، بسی سنگین است. این مراکز از سویی، رسالت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری را عهده دارند و از سوی دیگر باید به فرهنگ‌سازی و تولید فکر و اندیشه به‌عنوان عناصر و لوازم اصلی احیای تمدن اسلامی اولویت دهند.

پژوهشگر علوم و اندیشه سیاسی نیز با تلاش در جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری مربوط به حوزه پژوهشی خود و فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بازتولید فرهنگ سیاسی - دینی و ارائه دانش سیاسی مبتنی بر منابع اسلامی، هویت‌شناسی و هویت‌سازی در

زمینه‌های فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و علوم سیاسی را به‌عنوان مهم‌ترین اهداف خود دنبال می‌کند. این پژوهشکده با فراهم آوردن زمینه‌های رشد نیروی انسانی در عرصه پژوهش‌های سیاسی با رویکردهای فلسفی، فقهی و علمی می‌کوشد در جهت عزم و اراده ملی برای احیای تمدن اسلامی گام بردارد.

اثر حاضر با عنوان درآمدی بر سیاست و حکومت در عرفان اسلامی محصول تلاش فکری پژوهش‌گر فرهیخته آقای قادر فاضلی با هدف زمینه‌سازی مطالعات بیشتر و عمیق‌تر درباره موضوع سیاست و حکومت در عرفان اسلامی و به‌طور کلی عرفان سیاسی اسلامی و فراهم آوردن ادبیات لازم برای این مهم است.

بی‌تردید، انجام این پژوهش و غنای علمی آن به‌مدیون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه فلسفه سیاسی آقای احمد رضا یزدانی‌مقدم، ارزیابان محترم آقایان مرتضی یوسفی‌راد، احمد بستانی، محمد پزشکی و دست‌اندرکاران اجرایی پژوهشکده به‌ویژه مدیر محترم امور پژوهشی آقای رجبعلی اسفندیار، کارشناس محترم پژوهش گروه آقای محمد سلمان و متصدیان اجرایی پژوهشکده است که جای دارد از زحمات و تلاش‌های آنان قدردانی شود. هم‌چنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای حسین توسلی سپاس‌گزارم که بدون حمایت‌ها و مساعدت‌های بی‌دریغ و مؤثر ایشان پژوهش حاضر به فرجام نمی‌رسید.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی، به منظور ترویج و گسترش علم و دانش، آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده، پیشاپیش لازم‌الانتقادها و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهش‌گران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها موجبات رشد و پویایی فرهنگ سیاسی - دینی و زمینه‌های گسترش اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر نجف لک‌زایی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

پیش‌گفتار

آنچه در پیش رو دارید سیرکی در افکار سیاسی تنی چند از عارفان نامی اسلامی و ایرانی ماست که در فرهنگ عمومی فقط جهات عرفانی آن‌ها زبان زد عام و خاص شده است. این بزرگان علاوه بر عرفان، مطالب متنوع دیگری را نیز در آثار خود مطرح کرده‌اند ولی درخشش مسائل عرفانی، سایر مسائل را تحت الشعاع قرار داده و در لابه‌لای مسائل دیگر معنوی مجهول مانده‌اند.

علاوه بر آن، بزرگان عرفان ما حتی مسائل سیاسی را نیز با رنگ عرفان عرضه کرده‌اند، از این رو تشخیص بُعد سیاسی و حکومتی آن در میان انبوهی از مسائل عرفان ناب مشکل شده است. به عنوان مثال محیی‌الدین عربی در کتاب فتوحات و فصوص همه مسائل را به رنگ عرفان محض درآورده است. مولوی در مثنوی در قالب طنز و حکایت و از زبان حیوانات و بعضاً انسان‌ها احکام حکومتی و مسائل سیاسی را بیان کرده است. اگر انسان از ابتدا با دید سیاسی و حکومتی با این قبیل حکایت‌ها و قصه‌ها و طنزها روبه‌رو نشود یقیناً ابعاد دیگر آن‌ها آدمی را از بُعد سیاسی و حکومتی آن دور نگه می‌دارد. هم‌چنین نظامی گنجه‌ای، آن‌چنان به قصه‌پر و بال می‌دهد و تشبیهات و کنایات و تعریفات و تمجیدات را در اشعارش می‌گنجاند که خواننده را به عوالم دیگر می‌برد. ولی در میان گفت‌وگوهای پادشاهان با وزیران و مردم جامعه یا

مناظره آن‌ها در مجامع علمی یا مکاتبه پادشاهان در حین جنگ و قبل و بعد از آن و... مطالب عمیق سیاسی را در اختیار خواننده می‌تهد.

عطار نیشابوری گاهی از زبان پرندگان، زمانی از زبان دیوانگان، گاه گاهی از زبان درباریان و گاه از زبان قشرهای مختلف جامعه در ضمن بیان یک حکایت اخلاقی، عرفانی و اجتماعی به طرح مسائل سیاسی می‌پردازد. به همین جهت برای محقق در این زمینه رسیدن به آموزه‌های عرفانی سخت‌تر از کار کردن در کتاب‌های فقهی و سیاسی محض می‌باشد. بنابراین آنچه از این بزرگان در زمینه عرفان سیاسی و مفهوم‌شناسی عرفان سیاسی بیان شده، اندکی از بسیار است که محدودیت کمی کتاب، ما را به گزیده‌گویی و مختصرنویسی واداشت. وگرنه عارفانی که در این زمینه سخن گفته یا مطالبی نوشته‌اند بسیارند؛ مانند سنایی، سید حیدر آملی، امام خمینی، مؤیدالدین جندی، اقبال لاهوری، سیدی و مخلص‌درا. امید است در آینده توفیق تحقیق به تفصیل در تألیف جداگانه‌ای حاصل شود؛ ان شاء الله.

قادر فاضلی

۱۳۹۰/۶/۳۱